

มะลิในป่าเมืองไทย

โดย...ปียะ เวลิมกลับ
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย

มะลิ (Jasmine) ในป่าเมืองไทย หรือที่เรียกว่า มะลิพื้นเมืองของไทย อยู่ในสกุล *Jasminum* ของวงศ์ *Oleaceae* มีอยู่ถึง 33 ชนิด ทุกชนิดมีกลิ่นหอม ยกเว้นที่ไม่หอมอยู่เพียงชนิดเดียว คือ ปันหยี แต่สิ่งที่คนไทยชื่นชมและภาคภูมิใจกับปันหยี ก็เนื่องจากปันหยีเป็นมะลิที่มีขนาดของดอกใหญ่ที่สุดในโลก มีเส้นผ่านศูนย์กลางของดอกบาน 5-7 เซนติเมตร

แต่เนื่องจากว่า มะลิในป่าเมืองไทยทุกชนิดมีดอกสีขาว และมีกลีบดอกเล็กๆ แหลงๆ คล้ายคลึงกันหมด ผู้คนทั่วไปจึงเรียกกันว่า มะลิป่า หรือมะลิไล่ไก่ หรือมะลิเขี้ยวงู ฯลฯ ปะปนกันไปหมด เนื่องจากมองดูคล้ายๆ กัน แต่หากพิจารณาให้ละเอียดแบบที่ผู้ศึกษาทางด้านพรรณไม้หรือนักพฤกษศาสตร์ หรือนักจำแนกพรรณไม้ เขาดูกันให้ละเอียดทุกลักษณะ นับตั้งแต่ลักษณะของต้น กิ่ง ปลายยอด ใบ ดอก ผล ก็จะพบว่า แต่ละชนิดมีรายละเอียดแตกต่างกัน จนสามารถจำแนกชื่อพฤกษศาสตร์ออกมาได้ถึง 33 ชนิด

ในการจำแนกชนิด ได้มีการกำหนดลักษณะที่ใช้จำแนกออกเป็นกลุ่มๆ เรียงลงไปตามลำดับ จนกระทั่งได้ทราบชื่ออะไร ดังเช่น

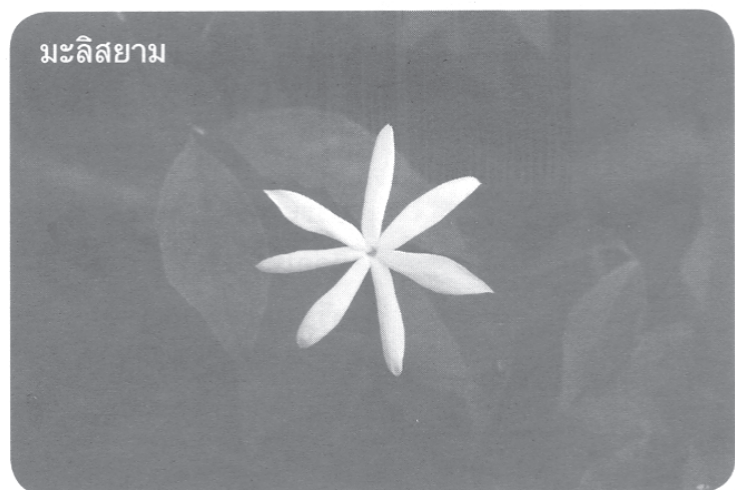
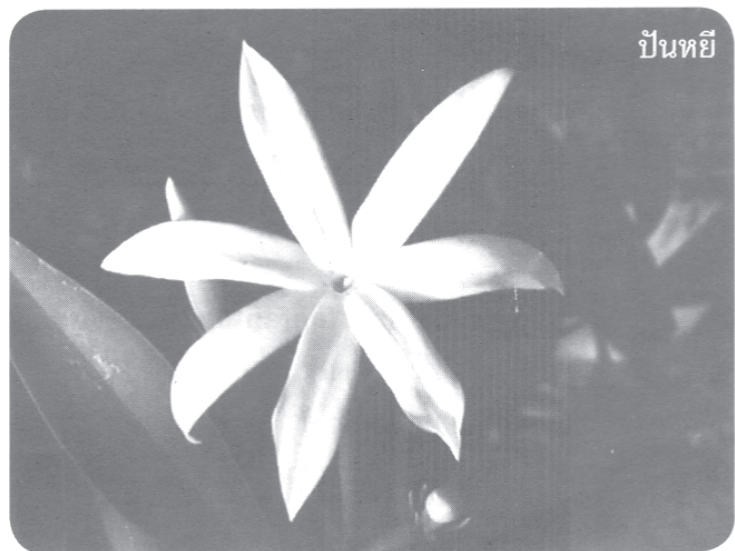
1. ใบ จำแนกว่า เป็นใบประกอบ หรือใบเดี่ยว
2. หากเป็นใบเดี่ยว จำแนกต่อไปว่า มีเส้นแขนงใบเด่นชัด 1 คู่ หรือมีเส้นแขนงใบไม่เด่นชัดเหมือนกันหมดทั่วทั้งใบ
3. ดอกที่กลีบเลี้ยง ว่ามีหลอดกลีบเลี้ยงยาวเท่ากับซีกกลีบเลี้ยง หรือว่าหลอดกลีบเลี้ยงสั้นหรือยาวกว่าซีกกลีบเลี้ยง
4. ดอกที่ช่อดอก ว่ามีดอกย่อยมาก หรือน้อย
5. ดอกที่ขน ที่อยู่ตามยอด ใบ ดอก ว่ามีหรือไม่มี มีมากหรือน้อย ขนยาวหรือขนสั้น ขนมีรูปร่างอย่างไร

รูปแบบของลักษณะที่นำมาใช้จำแนกชนิดนี้ เรียกว่า รูปวิธาน หรือ key เมื่อจำแนกโดยใช้รูปวิธานนี้เรียงลงไปตามลำดับแล้ว ก็จะทราบได้ว่า มะลิชนิดนั้น มีชื่อพฤกษศาสตร์อะไร

มะลิบางชนิด มีลักษณะที่แตกต่างจากมะลิชนิดอื่นอย่างเด่นชัดมาก เมื่อดูลักษณะเด่นเพียง 1 หรือ 2 อย่าง ก็สามารถระบุชื่อได้เลย อาทิเช่น

มะลิสยาม *Jasminum siamense* เป็นพุ่มเตี้ย สูง 10-25 เซนติเมตร มีซีกกลีบเลี้ยงรูปรียาว 1 เซนติเมตร

ปันหยี *J. nobile* ดอกไม่หอม ดอกใหญ่ขนาด 5-7 เซนติเมตร

เขี้ยววง *J. decussatum* ใบและยอดมีขนแน่น ช่อดอกใหญ่ มีดอกย่อยมากกว่า 20 ดอก ดอกเล็ก หลอดกลีบดอกสั้นเพียง 8 มิลลิเมตร

ไกรกรัน *J. annamense* subsp. *annamense* มีช่อกลิบลี้นงเรียวยาว 1-2 เซนติเมตร ใบมีขนแน่น

เครือหนามข้อ *J. coarctatum* var. *coarctatum* มีใบประดับสีขาวหรือครีม ยาว 1-2.5 เซนติเมตร

เขี้ยววงเล็ก *J. nervosum* ใบรูปรีมีเส้นแขนงใบคู่แรกนูนเด่นชัด ดอกออกที่ซอกใบ 1-3 ดอก

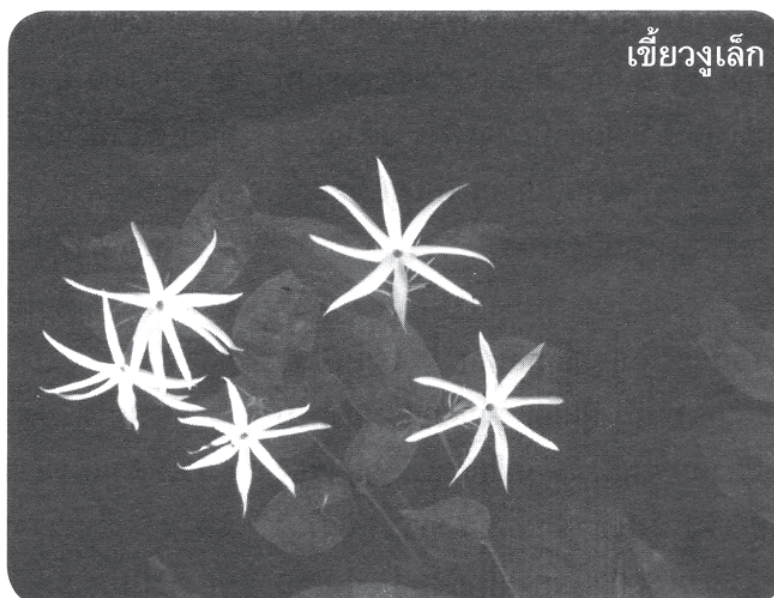
มะลิภูหลวง *J. decipiens* ใบรูปไข่มีเส้นแขนงใบคู่แรกนูนเด่นชัด ดอกหอมแรง หลอดกลีบดอกสั้นเพียง 8 มิลลิเมตร

มะลิแต่ละชนิดขึ้นอยู่ในถิ่นกำเนิดแต่ละพื้นที่ของประเทศ และมีระดับความสูงของพื้นที่แตกต่างกัน มะลิบางชนิดแพร่กระจายได้ดี ขึ้นอยู่ทั่วประเทศ ได้แก่ มะลิไล่ไก่ เขี้ยววง เขี้ยววงเล็ก เครือหนามข้อ มะลิบางชนิดมีขึ้นอยู่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ไม่มีในประเทศอื่น ที่เรียกว่า พรรณไม้ถิ่นเดียว เช่น มะลิสยาม มะลิหม้อคาร์ มะลิหลังสวน มะลิตอยภูคา มะลิบางชนิดมีขึ้นอยู่ในต่างประเทศ แต่มีกระจายมาขึ้นอยู่ในประเทศไทยเพียงแห่งเดียว ได้แก่ มะลิเอกรา มะลิตอย มะลิแม่แตง ที่มีขึ้นอยู่เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ มะลิบางชนิดมีช่วงออกดอกสั้นมาก ในแต่ละปีจะบานเพียง 1-2 เดือนได้แก่ เลี้ยวผี มะลิช้าง มะลิใบเรียว แต่มะลิบางชนิดก็มีช่วงออกดอกยาวนานมากกว่า 4-5 เดือน ได้แก่ บันหยี เขี้ยววงเล็ก เขี้ยววงแหลม มะลิวัลย์

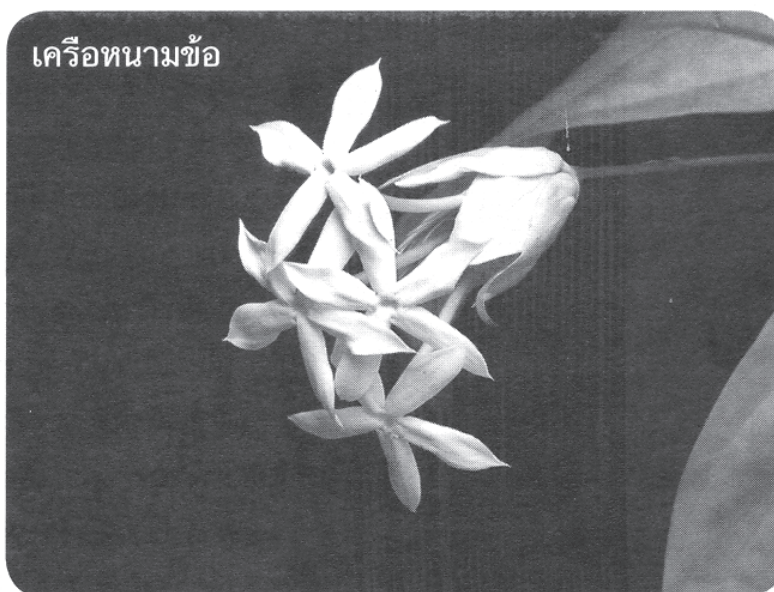
มะลิภูหลวง

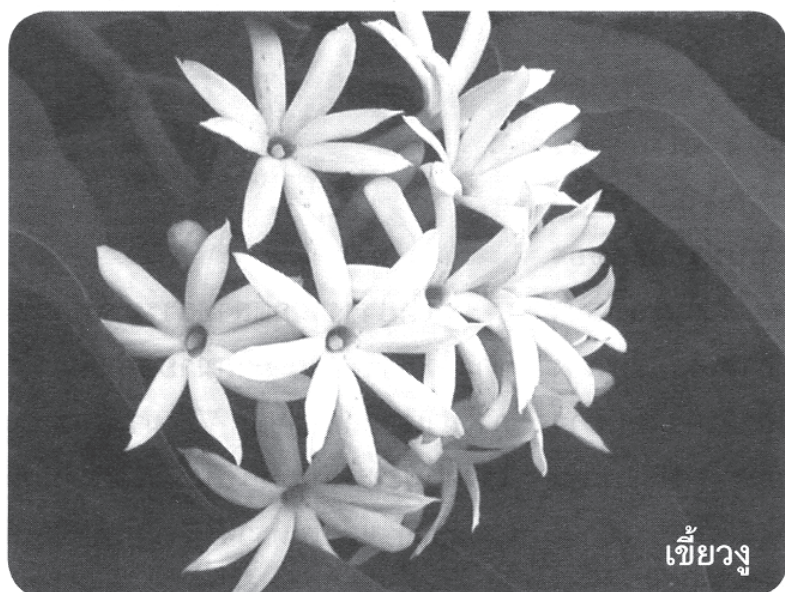
เขี้ยววงเล็ก

เครือหนามข้อ

เขี้ยววง

หมายเหตุ มะลิที่มีการปลูกกันเป็นจำนวนมาก แล้วนำมาร้อยมาลัย ที่เรียกว่า มะลิล่า หรือที่ตัดก้านดอก นำมาปักแจกัน ที่เรียกว่า มะลิช้อน รวมทั้งมะลิที่ปลูกเป็นไม้ดอกไม้ประดับที่เห็นกันอยู่ทั่วไป เช่น มะลิช้าง มะลีสีส้ม พุทธชาดสถาน เป็นมะลิที่มีถิ่นกำเนิดในต่างประเทศ แล้วนำเข้ามาปลูกในเมืองไทย บางชนิดนำมาเข้ามานานแล้ว จนคนไทยมีความคุ้นเคยและคิดว่าเป็นมะลิพื้นเมืองของไทย